

PERIFRASTICKÉ KONSTRUKCE V PORTUGALŠTINĚ

JAROSLAVA **JINDROVÁ**

KAROLINUM

**Perifrastické
konstrukce
v portugálštině**

Jaroslava Jindrová

Recenzovaly:

Mgr. Iva Svobodová, Ph.D.

Mgr. Anna de Almeidaová

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

© Univerzita Karlova, 2016

© Jaroslava Jindrová, 2016

Text této monografie vznikl v rámci Programu rozvoje
vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P10 Lingvistika,
podprogram Románské jazyky ve světle jazykových korpusů.

ISBN 978-80-246-3363-3

ISBN 978-80-246-3395-4 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2017

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

1.	ÚVOD ---- 7
2.	CÍLE A METODY PRÁCE ---- 11
3.	VID A POVAHA SLOVESNÉHO DĚJE ---- 15
3.1	K problematice vidu a povahy slovesného děje obecně ---- 16
3.2	Práce zahraničních romanistů k dané tématice ---- 18
3.3	Vid a PSD v pracích českých romanistů ---- 19
3.4	Aspekt v pojetí portugalských a brazilských lingvistů ---- 21
3.4.1	Fátima Oliveira a její lexikálně sémantická typologie ---- 24
4.	PERIFRASTICKÉ KONSTRUKCE V PORTUGALŠTINĚ ---- 29
4.1	Definice a rozdělení perifrastických konstrukcí ---- 30
4.2	Perifrastické konstrukce, které budou cílem našeho zkoumání ---- 33
4.3	Kritéria členění ---- 34
4.3.1	Významy fázové ---- 35
4.3.1.1	Perifrastické vazby s významem ingresivním ---- 35
4.3.1.1.1	Vazby s významem imminentní ingresivnosti ---- 35
4.3.1.1.1.1	„Estar para + infinitiv“ ---- 36
4.3.1.1.1.2	„Estar prestes a + infinitiv“ ---- 38
4.3.1.1.1.3	„Estar a ponto de + infinitiv“ ---- 39
4.3.1.1.1.4	„Andar para + infinitiv“ ---- 40
4.3.1.1.1.5	Číselné vyjádření výskytu vazeb s významem imminentní ingresivnosti ---- 40
4.3.1.1.2	Vazby s významem dispozitivní ingresivnosti ---- 41
4.3.1.1.3	Vazby s významem iniciální ingresivnosti ---- 42
4.3.1.1.3.1	„Começar a + infinitiv“ ---- 44
4.3.1.1.3.2	„Principiar a + infinitiv“ ---- 46
4.3.1.1.3.3	„Recomeçar a + infinitiv“ ---- 47
4.3.1.1.3.4	„Passar a + infinitiv“ ---- 49
4.3.1.1.3.5	„Desatar a + infinitiv“ ---- 52
4.3.1.1.3.6	„Pôr-se a + infinitiv“ ---- 54
4.3.1.1.3.7	„Entrar a + infinitiv“ ---- 56
4.3.1.1.3.8	„Meter-se a + infinitiv“ ---- 58
4.3.1.1.3.9	„Lançar(se) a + infinitiv“ ---- 59
4.3.1.1.3.10	„Largar a + infinitiv“ ---- 59
4.3.1.1.3.11	„Deitar a + infinitiv“ ---- 60

4.3.1.1.3.12	„Precipitar-se a + infinitiv“, „pegar a + infinitiv“, „romper a + infinitiv“, „soltar a + infinitiv“, „cair a + infinitiv“ ----	62
4.3.1.1.4	Vazby s významem inceptivní ingresivnosti ----	63
4.3.1.1.4.1	„Começar por + infinitiv“ ----	65
4.3.1.1.4.2	„Principiar por + infinitiv“ ----	66
4.3.1.1.4.3	„Começar + gerundium“ ----	66
4.3.1.1.4.4	„Iniciar + gerundium“ ----	67
4.3.1.1.4.5	Číselné vyjádření vazeb s významem inceptivní ingresivnosti ----	67
4.3.1.2	Perifrastické vazby s významem durativním ----	68
4.3.1.2.1	Durativnost globální ----	68
4.3.1.2.2	Číselné vyjádření vazeb s významem globální durativnosti ----	71
4.3.1.2.3	Durativnost parciální ----	71
4.3.1.2.3.1	Vazby s významem parciální durativnosti aktuální ----	72
4.3.1.2.3.1.1	„Estar a + infinitiv“ ----	73
4.3.1.2.3.1.2	„Estar + gerundium“ ----	76
4.3.1.2.3.2	Vazby s významem parciální durativnosti prospektivní ----	76
4.3.1.2.3.2.1	„Ir + gerundium“ ----	76
4.3.1.2.3.3	Vazby s významem parciální durativnosti retrospektivní ----	78
4.3.1.2.3.3.1	„Vir + gerundium“ ----	78
4.3.1.2.3.4	Vazby s významem parciální durativnosti kontinuativní ----	81
4.3.1.2.3.4.1	„Continuar a + infinitiv“ ----	81
4.3.1.2.3.4.2	„Continuar + gerundium“ ----	83
4.3.1.2.3.4.3	„Seguir a + infinitiv“, „seguir + gerundium“ ----	84
4.3.1.2.3.4.4	„Prosseguir + gerundium“ ----	85
4.3.1.2.3.4.5	„Ficar a + infinitiv“, „ficar + gerundium“ ----	87
4.3.1.2.3.5	Vazby s významem parciální durativnosti persistentní ----	88
4.3.1.2.3.5.1	„Levar a + infinitiv“, „levar + gerundium“ ----	88
4.3.1.2.3.6	Vazby s významem parciální durativnosti distributivní ----	89
4.3.1.2.3.6.1	„Andar a + infinitiv“ ----	89
4.3.1.2.3.6.2	„Andar + gerundium“ ----	91
4.3.1.2.3.6.3	„Viver a + infinitiv“, „viver + gerundium“ ----	92
4.3.1.3	Perifrastické vazby s významem terminativním ----	94
4.3.1.3.1	Vazby s významem cesativní terminativnosti ----	94
4.3.1.3.1.1	„Deixar de + infinitiv“ ----	95
4.3.1.3.1.2	„Parar de + infinitiv“ ----	97
4.3.1.3.1.3	„Cessar de + infinitiv“ ----	99
4.3.1.3.2	Vazby s významem egresivní terminativnosti ----	100
4.3.1.3.2.1	„Acabar de + infinitiv“ ----	102
4.3.1.3.3	Vazby s významem konkluzivní terminativnosti ----	104
4.3.1.3.3.1	„Acabar de + infinitiv“ ----	104
4.3.1.3.3.2	„Terminar de + infinitiv“ ----	106
4.3.1.3.4	Vazby s významem finitivní terminativnosti ----	107
4.3.1.3.4.1	„Acabar por + infinitiv“ ----	107
4.3.1.3.4.2	„Acabar + gerundium“ ----	109
4.3.1.3.4.3	„Terminar por + infinitiv“ ----	109
4.3.1.3.4.2	„Terminar + gerundium“ ----	110
4.3.1.3.5	Vazby s významem konsumativní terminativnosti ----	111
4.3.1.3.5.1	„Chegar a + infinitiv“ ----	112
4.3.1.3.5.2	„Vir a + infinitiv“ ----	114

5. **ZÁVĚRY ---- 117**

6. **BIBLIOGRAFIE ---- 121**

1. ÚVOD

Celá řada studií se věnuje problematice vymezení kategorie aspektu a povahy slovesného děje v románských jazycích a snaze nalézt metodou kontrastivního studia prostředky různé povahy a různých výstavbových rovin, kterými lze v románských jazycích vyjádřit ekvivalenty tradičního slovanského vidu a naopak v českém jazyce formální prostředky, které by dokázaly postihnout rozmanitost významů portugalských perifrastických vazeb vyjadřujících různé odstíny kategorie povahy slovesného děje, kterou lze navíc kombinovat s gramatickou (morfologickou) kategorií vidu a lexikálním významem slovesa. Lze připustit, že takové ekvivalenty najít lze, vždy se však jedná pouze o přibližně shodné významy, protože románské a slovanské jazyky mají odlišnou organizaci slovesného systému. Zatímco ve slovanských jazycích je potlačena časová osa ve prospěch vidu, u románských jazyků je tomu naopak. Slovesný systém se soustřeďuje na osu časovou a výpověď mluvčího je vždy vztahována k momentu výpovědi. Proto je třeba při srovnávání obou systémů brát v úvahu jejich odlišnost a vycházet vždy z jejich vnitřního uspořádání.

Zajímavý pohled na tuto problematiku nabízí brazilský filozof českého původu Vilém Flusser (srov. Flusser, 2005, s. 30–34). Ten soudí, že při převodu z jednoho jazyka do druhého není důležité, zda jsou jazyky příbuzné etymologicky, ale do jaké míry jsou příbuzné ontologicky. Podle něj představuje každý jazyk ucelený systém, uspořádanou skutečnost. Je to však systém otevřený, existuje možnost přechodu z jednoho „kosmu“ do druhého. Při překladu z jazyka do jazyka pracujeme vlastně se třemi soubory: se souborem jazyka výchozího, se souborem jazyka cílového a se souborem, který autor nazývá soubor „*skutečnosti syrových dat*“. Každé položce v inventáři syrových dat odpovídá nějaké slovo ze souboru obou konkrétních jazyků, překlad je tedy možný. Flussera ale toto zjednodušené pojetí neuspokojuje. Chce opustit pojem skutečnosti syrových dat a na příkladu portugalštiny a angličtiny načrtává nová východiska. Vychází z existence dvou souborů, jednoho nazvaného „portugalský jazyk“, druhého nazvaného „anglický jazyk“. Oba mají hierarchizovaný inventář slov a jistá pravidla kombinatoriky, která jsou si podobná u většiny flexivních jazyků, se kterými autor v této části pracuje. Úloha (význam) výpovědi *vou*¹ v portugalském systému se proto

1 Český „jdu“, „jedu“.

podobá úloze výpovědi *I go* v systému anglickém. Z toho autor vyvozuje, že překlad je **přibližně** oprávněný. Týká se to však pouze tohoto konkrétního kontextu, nelze tedy obecně říci, že portugalské *vou* je anglické *I go*. Tuto metodu srovnávání uspořádaných inventářů a pravidel kombinatoriky považuje za přesnější a správnější, protože se tak vyhneme mechanickému přiřazování výrazů z jednoho jazykového souboru k výrazům jazykového souboru druhého². Dále je zde rozvedeno druhé hledisko překladu, totiž otázka toho, co se děje, když překládáme z jednoho jazyka do druhého a vlastně tak přecházíme z jednoho *intelektu* do druhého. Flusser se domnívá, že ve chvíli, kdy opouštíme portugalské *vou*, pevně zakotvené v portugalské skutečnosti, a přecházíme k anglickému *go*, pohybujeme se na okraji nicoty, nenalézáme se ve stavu „jsem“, ale „mohu být“, přičemž ono „jsem“ znovu nalezneme až ve chvíli, kdy překlad uskutečníme. Symbolicky řečeno je překlad neustálý sled umírání v jedné realitě a znovurození v druhé. Z filozofického pohledu tak Flusser vlastně definuje základní postupy vědeckého bádání.

2 Moderní teorie překladu je založena na předpokladu, že nepřevádíme výrazy, ale významy (obsahy). František Čermák ve své knize *Jazyk a jazykověda* výslovně píše, že lexikální a sémantická pole různých jazyků jsou různá. Jako příklad shodou okolností uvádí lexikální pole anglického slovesa *go*, jemuž v češtině odpovídají dvě slovesa – *jít* a *jet*. Flusserova studie je však z roku 1963, kdy teorie překladu ještě nebyla tak rozpracována.

2. CÍLE A METODY PRÁCE

Cílem práce je popis aspektuálních významů portugalských perifrastických konstrukcí. Pro významové odstíny povahy slovesného děje jsou relevantní především perifráze slovesné. Budeme se zabývat situací v současném jazyce, předpokládáme však, že v některých případech bude k objasnění příčin daného stavu nutné přihlédnout i k historickému vývoji portugalštiny. Definice současného jazyka není zcela jasně vymezena, obecně se za období moderní portugalštiny považuje období od konce 19. století do současnosti. Dalším mezníkem je pak rok 1911, kdy vstoupila v platnost poměrně rozsáhlá reforma pravopisu (období nazývané někdy jako reformované)³. Vzhledem k dynamickému vývoji portugalštiny v posledních desetiletích a k převážně synchronnímu přístupu⁴ však upřednostňujeme materiály od druhé poloviny 20. století do současnosti.

Aby bylo možné dojít k objektivnímu posouzení současného stavu, budou formy a významy perifrastických vazeb zkoumány na autentickém materiálu získaném z portugalských korpusů, a to zejména z běžného hovorového jazyka a publicistického stylu, neboť tyto dva funkční styly nejlépe odrážejí aktuální stav jazyka. Materiál bude doplněn příklady ze stylu literárního. Tam, kde najdeme dostatečné množství příkladů, pokusíme se nastínit možné překlady portugalských perifrastických konstrukcí do češtiny na základě materiálu získaného z paralelního korpusu InterCorp, vytvořeného Ústavem českého národního korpusu⁵.

V této práci se tedy zaměříme na slovesné perifráze ve funkci slovesného nebo slovesně-jmenného predikátoru. V rovině výpovědi charakterizují Grepl/Karlík (Grepl – Karlík, 1998, s. 27) predikátory jako:

-
- 3 Touto problematikou se autorka podrobně zabývá ve svém článku „*Algumas observações sobre o Novo Acordo Ortográfico*“ viz: Jindrová, J., 2010, *Algumas observações sobre o Novo Acordo Ortográfico*, Acta do Congresso, Sborník Univerzity sv. Klimenta Ochridského v Sofii,
 - 4 Diachronnímu přístupu k modotemporální a aspektuální problematice portugalského slovesa se ve své disertační práci podrobně věnoval Jan Hricsina: Hricsina J., 2006, *Vývoj modotemporálních paradigmat u portugalského verba finita z diachronního hlediska*.
 - 5 InterCorp: Český národní korpus – InterCorp. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. [on-line]. Dostupný z <http://www.korpus.cz>.

(...) výrazy, jejichž lexikálněsémantický komponent vyjadřuje příznaky objektů a / nebo vztahy mezi objekty, tj. nejrůznější stavy a děje a jejich změny, v nichž se nacházejí jejich účastníci, a jejichž komponent gramatický (morfologický nebo syntaktický) umožňuje tyto příznaky / vztahy aktualizovat, tj. časově orientovat vzhledem k momentu promluvy (přítomnost, minulost, budoucnost) a modálně charakterizovat z hlediska způsobu platnosti (fakt – nefakt – kontrafakt)“.

Zatímco čas je kategorií objektivní, vid vyjadřuje subjektivní náhled na proces, který vnímáme buď jako uzavřený, nebo jako neuzavřený (komplexní / kurzivní). Kromě toho mohou predikátory vyjadřovat i různé fáze, kvantitu a kvalitu procesu. Tato *vedlejší gramatická kategorie* (srov. Zavadil – Čermák, 2010, s. 245), nazývaná v češtině povaha nebo způsob slovesného děje (PSD), má v portugalské vlastní výrazové prostředky, které lze od morfologických prostředků vyjadřujících vid oddělit (na rozdíl od češtiny, kde se výrazové prostředky vidu a povahy slovesného často překrývají). Výrazovými prostředky jsou zejména četné slovesné perifráze (v portugalské jich jen pro fázovost můžeme najít víc než 60), které se navíc mohou mezi sebou kombinovat. Důležitý je rovněž lexikální význam samotného slovesného základu (lexikálního morfému), jenž se může s oběma výše uvedenými kategoriemi opět kombinovat, zdůrazňovat jejich kontextový význam, nebo se s nimi naopak vylučovat.

V této práci chápeme *aspektuálnost* v portugalské jako systém vzájemně se ovlivňujících kategorií – vidu, povahy slovesného děje a lexikální sémantiky slovesa. S takovýmto rozvrstvením pracuje v českém jazyce například Eva Lehečková (srov. Lehečková, 2005). Z českých romanistů se touto problematikou podrobně zabývá např. Sylva Hamplová (srov. Hamplová, 1994), z portugalsky píšících lingvistů pak Fátima Oliveira (srov. Mateus, 2003). Uvedené tři kategorie se vzájemně prostupují a je třeba je studovat jako celek, který může být v konkrétní výpovědi ještě ovlivněn přítomností dalšího větného členu (především příslovečného určení).

Z hlediska metodologie lze k této problematice přistupovat dvěma způsoby. Buď z hlediska sémaziologického, to je od formy (výrazu) k významu, nebo z hlediska onomaziologického, to je od významu k formě (výrazu). Pokud bychom vycházeli z ideálního, nereálního stavu jazyka, pak by mezi výrazem a významem existovala symetrie a platilo by, že každému výrazu lze přiřadit jeden a právě jeden význam. Takový stav ovšem v jazyce neexistuje a ani nikdy neexistoval, i v klasické latině, jež disponovala přísnými a logickými pravidly pro fungování modotemporálního systému, se vyskytovaly formy s kumulovanými významy. Pro skutečně relevantní výsledky výzkumu je třeba uplatnit obě metody. Vzhledem k tomu, že výchozím jazykem pro nás bude portugalská, pokusíme se nejprve zjistit, jaké formální prostředky pro vyjádření různých významů povahy slovesného děje v portugalské existují (v plánu morfologickém i lexikálním a sémantickém). Dalším krokem bude jejich sémantická analýza. Jsme si ovšem vědomi toho, že se jedná o velmi složitou problematiku s možnostmi různých náhledů, v této práci se proto budeme věnovat těm, které považujeme za nejdůležitější.